

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ КЛАСУ-КОМПЛЕКТУ

Необхідність організувати навчання сільських дітей в умовах класів-комплектів треба розглядати як важливу і досить складну не тільки суто педагогічну, а й як соціальну проблему. Соціальну тому, що в нерівних умовах порівняно зі своїми ровесниками, що навчаються в звичайних монокласах, для цих учнів має бути забезпечене їхнє право одержати повноцінну освіту.

Розглядаючи і вислуховуючи проблему навчання і виховання молодших школярів в умовах малокомплектної школи, частіше говоримо і чуємо про різноманітні труднощі, з якими стикається в своїй роботі вчитель, якому доводиться навчати одночасно, в одному класному приміщенні, на тому самому уроці учнів двох, а то й трьох різних класів. Зовсім не применшуючи цих труднощів, поділяючи повністю тривоги вчителів, методистів районної ланки, а також батьків про те, як досягти в роботі в таких непростих умовах хороших педагогічних результатів, хочу поділитися своїми міркуваннями, спрямованими на те, щоб показати своєрідні позитиви і, якщо можна так сказати, приховані можливості для досягнення цих результатів саме в умовах роботи з класом-комплектом.

Хочу відразу зауважити, що ці мої міркування є результатом передусім власної життєвої практики і багаторічних педагогічних спостережень, без мети цілеспрямованого наукового дослідження.

Розпочну з міркування в руслі своєї наукової проблеми – початкової мовної освіти. Треба зазначити, що шкільна мовна освіта, і початкова в тому числі, зазнають істотних, навіть радикальних змін насамперед у руслі тих соціально-політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві. Надзвичайно помітно зросли увага і вимоги до усного мовлення, як суспільного, так і особистісного, з поступовим набуттям українською мовою статусу державної, про що чітко зазначено в статті 10 Конституції України. На жаль, доводиться констатувати факти порушення не тільки 10 статті нашої Конституції. Але ми, працівники освітньої сфери, маємо не тільки відстоювати основний Закон, а й реально працювати на його утвердження.

Якщо основною метою шкільного навчання української мови в минулі десятиліття ставилось дати школярам знання, вміння й навички з мови, де на першому місці стояли мовні знання, немовби ми всіх випускників середньої школи готували до вступу на філологічні факультети, то нині ця мета передбачає сформувати в учнів уміння висловлюватись в усіх доступних для них формах і типах мовлення. Форми мовлення – усна і писемна, монологічна і діалогічна або полілогічна, що є характерним саме для навчального процесу. А типи мовлення – розповідь, опис і міркування, які мають міжпредметний і загальнонавчальний характер.

Тож моє перше міркування стосується можливостей учителя малокомплектної школи щодо вироблення в учнів **мовленнєвих** умінь. Візьмімо до уваги, що, скажімо, учні 1 і 3 класів, 6-річні і 8-річні діти, протягом цілого навчального дня мають можливість слухати (активно або навіть пасивно) один одного. Учитель може ці можливості використати в багатьох навчальних моментах. Якщо йдеться, наприклад, про навчання діалогічного мовлення, то в теорії діалогу окремі дослідники дитячого мовлення передбачають його кращу продуктивність за умови, якщо в ньому беруть участь мовці різного віку, з різним рівнем мовленнєвого розвитку і дитячого життєвого досвіду.

Йдеться, підкреслюю, про навчальний діалог, організований педагогом. У ньому старший учасник виконує роль ведучого, (роль, яка є зовсім не простою), оскільки його мовленнєва діяльність відбувається в ситуації підвищеної відповідальності. Він має **організовувати** успішний діалог зі своїм співбесідником. А це означає, що він повинен бути готовим у потрібний момент допомогти йому побудувати йому наступну репліку, можливо, по-іншому повторити своє запитання, заохотити говорити, підвести до потрібного висновку тощо. Ще більші можливості закладено в парному діалогічному спілкуванні між учнями 4-го і 2-го класів. Адже учні 4-го класу вже мають досвід, здобутий протягом трьох навчальних років.

Від учителя вимагається дібрати тему для діалогу для кожної пари учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і можливостей, стежити вибірково за спілкуванням кожної пари, показати перед класом кращі зразки навчального діалогічного мовлення з його колективною якісною оцінкою.

Друга думка стосується поширених у практиці роботи малокомплектної школи однотемних уроків. Тут більші можливості в учителя, який веде одночасно 2-ий і 4-ий класи. І з мови, і особливо з читання, трудового навчання, образотворчого мистецтва, природознавства є широкі можливості організувати навчальну роботу школярів на певну тему, завантаживши їх завданнями різної складності, посильними для учнів кожного класу. З мови це може стосуватися різних розділів програми – „Звуки і букви”, „Частини мови”, „Речення”, „Будова слова”. Учні 4-го класу можуть, наприклад, одержати завдання дібрати для другокласників слова-назви предметів (іменники) чи якоїсь іншої частини мови для виконання логічних вправ – групування слів за певними ознаками (назв птахів і комах; назви кольорів і ознак за величиною; прикметники різного роду згрупувати по родах, завдання на вилучення „зайвого” слова з певного ряду слів за однією ознакою; до загальних назв дібрати і записати власні тощо). Користь від таких завдань безперечна для учнів обох класів.

Доцільною на однотемних уроках є організація роботи в групах, скомплектованих з учнів різного віку, які виконують спільне завдання над текстом, над певним рукотворним виробом, над створенням колективного малюнка, ілюстрації до казки, врешті, беруть участь у колективній рольовій грі на уроці фізичної культури.

Окремо треба спинитися на організації спільної роботи учнів двох різних класів, спрямованої на удосконалення *техніки читання*, зокрема, різних його якостей – *усвідомленості, правильності, виразності, темпу читання*. Учні старших класів можуть одержати завдання, поставити перед молодшими запитання за змістом тексту, допомогти з'ясувати тему тексту чи його основну думку, скласти план переказу цього тексту, допомогти в тлумаченні або уточненні значення окремих слів, користуючись для цього різними відомими старшим учнем прийомами, показати зразок виразного читання тощо.

Ще одне, можна сказати, вузько професійне завдання, яке стоїть перед учителем початкових класів, полягає у формуванні в молодших школярів *каліграфічної навички письма*. Тут, на нашу думку, зразок, наслідування, спонукання до виконання письмових завдань у зразковому варіанті можуть бути виявлені в педагогічних прийомах учителя дуже широко. Для цього окремі письмові завдання учні молодшого класу можуть виконувати за безпосередньою допомогою і контролем з боку старшого учня. І якщо на обов'язку старшого покладено завдання удосконалити вміння молодшого товариша в написанні окремих літер, слів, речень, то старший повинен уміти дати прийнятний зразок, тобто попередньо добре оволодіти відповідним умінням, як з боку каліграфії, так із боку правопису.

Хочу навести приклад, який мені доводилося спостерігати у віддаленій сільській школі Перечинського району на Закарпатті в селі Лумшори. У сільській малокомплектній школі 11 дітей – учнів 1, 2, 3, і 4 класів навчав один заслужений учитель, орденоносець. Він продемонстрував нам, прибулим до школи методистам з Києва і Москви, цікавий експеримент: написав на аркуші паперу, розлінованому в 1 лінію, речення і пустив його по класу. На кожному наступному рядку кожен учень повинен був повторити це речення. І що ми побачили? Всі одинадцять записів, виконані учнями чотирьох різних класів, було зроблено однаково, каліграфічним, почерком. Їх практично не можливо було розрізнити, виявити, яке ж речення написано першокласником наприкінці першого року шкільного навчання, а яке – четвертокласником на завершенні початкової школи.

І насамкінець хочу висловити міркування зі сфери виховної роботи. Усі ми, старші педагоги, пам'ятаємо, як у виховній роботі в стінах загальноосвітньої школи і за місцем проживання дітей розроблялась і досить успішно втілювалась у життя ідея створення різновікових загонів. Цілком очевидним є той факт, що кожен клас-комплект є водночас різновіковим загоном, причому створений природно, за об'єктивними обставинами. Тож учителі малокомплектних шкіл можуть підняти статті, які друкувалися в 70-80-их роках з цієї проблеми в педагогічній пресі тих років, і творчо використати той досвід у роботі зі своїм різновіковим загоном, з яким щоденно працюють. До виховних заходів, які плануються і проводяться в малокомплектній школі, обов'язково доцільно залучати старших членів родини. Це можуть бути заходи, які об'єднують усіх жителів насеного пункту, жителів різного віку. З іншого боку, вчитель має вселяти в голови і

душі своїх вихованців думку, переконання, що вони мають стати помічниками для літніх односельчан, особливо одиноких і немічних, надавати їм повсякчас посильну допомогу. Таким чином, і соціалізація дітей шкільного віку в умовах малолюдного населеного пункту може здійснюватися значно природніше і успішніше, ніж у будь-якій школі-гіганті.